

COMENIUS (1592-1670)

"Un gran precursor de les temptatives contemporànies de col·laboració internacional en el terreny de l'educació, la cultura i la ciència"

Jean Piaget

Francesc Torres Marí

El Departament de Filosofia de la Universitat de les Illes Balears va organitzar el Simposi Internacional "HISTORY AND UTOPIA IN COMENIUS" (del 19 al 22 d'octubre, 1992) per celebrar l'any del quart centenari del naixement de Comenius. Hi varen col·laborar la UIB, la UNESCO, el Ministeri d'Educació i Ciència i la Caixa de Balears "Sa Nostra". L'objectiu del simposi era repensar el binomi història-utopia a partir de l'obra comeniana. Com ens diu Pere Solà i Gussinyé a les notes sobre l'edició de materials comenians (J.A. Comenius: "CONSULTA UNIVERSAL SOBRE L'ESMENA DELS AFERS HUMANS", Introducció de Dagmar Capková i introducció de Vicenç Esmarats i Josep Ruaix, Eumo Editorial/Diputació de Barcelona, 1989), calia recuperar el temps perdut: cal que ho fem els que ens dediquem a la història, a la història de la filosofia, a la història de la pedagogia i a la història de la ciència, entre altres, i, si fos possible, mitjançant un equip interdisciplinari. Una altra tasca necessària és la traducció de les obres comenianes al català. L'obra comeniana va ser inspirada per l'estudi d'autors dels Països Catalans, com Vives

i Ramon Sibiuda, i està relacionada amb el renaixement del lul·lisme del segle XVI. És per això, entre altres raons, que cal insistir en l'oportunitat d'investigar les fonts, el sistema i les influències de Comenius. És un fet demostrat que un dels admiradors de Comenius fou Manuel Bartolomé Cossío, un dels ideòlegs de la Institución Libre de Enseñanza.

Cal recordar les paraules de Jean Piaget:

"No es poden dissociar els projectes internacionals de Comenius de les seves idees d'educador ni de la seva filosofia sencera. L'organització internacional pacífica i aquesta mena de ministeri internacional d'educació que havia de ser el "Collegium lucis" no procedeixen només dels somnis compensadors d'un home, la tràgica vida del qual va impedir-li constantment de realitzar les seves intencions pedagògiques. Constatem que sense discontinuïtat i en funció directa amb els seu ideal pansòfic, Comenius ha de ser considerat, doncs, com un gran precursor de les temptatives contemporànies de col·laboració internacional en el terreny de l'educació, de la ciència i de la cultura".

En els temps actuals l'estat d'esperit predominant és un sentiment de perplexitat: guerres, racisme, xenofòbia, estupe èt-

nic, antihebraïsme, catàstrofes ecològiques, integrismes religiosos, la dicotomia opressors-oprimits. Cal repensar les categories d'interpretació de la realitat que ens ha servit de guia. Tot i que la nostra raó ens diu que ens hauríem d'esgarriar davant aquestes funestes perspectives, cal que ens plantejem un altre "internacionalisme": "un internacionalisme de les diversitats" que ens faci preparar a fons la concepció de les classes, de la ètnia, de la nació. Fins a on ha d'arribar l'anàlisi? No és suficient alliberar-se del discurs messiànic i mític. Cal analitzar els fonaments d'una forma que crèiem que era universalista i que, en canvi, insistia en la imposició d'un model (o models) que implicava el domini, la conquesta, l'assimilació i no la relació entre diferències.

Si volem forjar noves esperances per un món en crisi, que siguin raonables i realistes, cal començar a partir de la reconstrucció de les circumstàncies en les que fou establert el projecte de la Modernitat. La qual cosa no està gens malament en un moment en què, fascinats pels problemes, mirem el perill atentament, sense saber què fer per salvar-nos-en. És per això que la reconstrucció dels pressupòsits filosòfics, científics, socials i històrics de l'esmentat projecte han de ser examinats. *"Cal fer una*

consulta universal sobre l'esmena dels afers humans".

Afirmam que l'obra de Comenius és d'interès per als que treballen en els camps de la teoria i la pràctica de disciplines diverses (filosofia, teologia, pedagogia, història, lingüística, psicologia, sociologia, història de la literatura, història de les religions, ensenyança d'idiomes, etc.) Però també és una obra bàsica per estudiar els problemes de la societat europea en el període de la transició del feudalisme al capitalisme: una Europa immersa en un laberint de guerres. Josef Polisensky ha publicat "*Tragic Triangle. The Netherlands, Spain and Bohemia, 1617-1621*" (Universitat Karlova, Praga, 1991). És un tema que J.

Polisensky va començar a estudiar en els anys de la Guerra Civil Espanyola, doncs l'any 1938 ja va participar a Ginebra (Geneva) en un Seminari sobre el tema esmentat que fou dirigit per Salvador Madariaga i José Castillejo.

A continuació presentam uns fragments de la "*CONSULTA UNIVERSAL*". La traducció dels fragments fou realitzada per Vicenç Esmarats i Josep Ruaix i cal remarcar que és d'una gran bellesa i precisió. Recomenam l'esmentada tria de textos de la "Consultatio" com una eina per a introduir-se en l'obra comeniana.

1.- L'educació universal

("Pampedia", Capítol I, 1-7. pp. 87-88 de la trad. catalana):

- *La pampèdia es l'educació universal de tot el gènere humà. En efecte, per als grecs paidia significava instrucció i educació amb què tots els homes són formats, mentre que pan vol dir universal. Es tracta, doncs, que siguin educats pantes, panta,*

on els infeliços mortals neixen, viuen i moren com el bestiar.

- *Quelcom* ací significa alguna educació aplicada a aquest, aqueix o aquell objectiu, tal com ho trobem en les nacions més cultes, que comparteixen les ciències, les arts, les llengües i les altres disciplines.

- *Tot* ací serà l'educació universal, per mitjà de la qual s'intenta adquirir tot el que és possible per a procurar a l'home, imatge de Déu, la més gran esplendor sota el cel.

- Aquest desig es resol en les tres parts següents. Primerament desitgem que, amb tal plenitud i de cara a una plena humanitat, es pugui formar no un home particular o alguns o molts, sinó tots i cadascun del homes, joves i vells, rics i pobres, nobles i plebeus, de sexe masculí i de sexe femení; en un mot, tot aquell a qui ha tocat de néixer home, a fi que al capdavant tot el gènere

humà esdevingui culte al llarg de totes les edats, estats, sexes i nacions.

- En segon lloc, desitgem que cada home es formi rectament i s'eduqui íntegrament, no en una o altra disciplina, o en algunes, o en moltes, sinó en totes les que perfeccionen la natura humana; que conegui la veritat i no sigui enganyat per la falsia; que estimi el bé i no es deixi seduir pel mal; que faci el que cal fer i defugui el que cal evitar; que parli amb

pantós. (Tots, en totes les disciplines i del tot)

- Aquest desig d'educació universal ens farà recordar aquelles coses que solen considerar-se en la màxima divisió -en *no-res*, *quelcom* i *tot*- que hem observat en el camp de les idees, per tal que es mostri més clar el nostre propòsit i els seus motius.

- *No-res* ací vol dir absència d'educació, tal com ho veiem amb horror i commiseració en els pobles extremadament bàrbars,

prudència de tot amb tothom, quan sigui necessari, sense restar mai mut; en fi, que tracti les coses, els homes i Déu no irreflexivament, ans raonablement en tots els aspectes, i així, gràcies al seu coneixement, no es desvii mai del fi de la seva felicitat.

2.- Ètica ("Pansofia", grau sisè de la Pansofia, cap. III, p. 81):

El govern de si mateix és tan necessari a tot home com a cap altra criatura. Efectivament, cap altra criatura no té tants i tan excel·lents fins a què es vegi enduta, ni és dotada de tan gran

i múltiple mobilitat, ni de cap altra criatura (ni tan sols dels àngels) depèn igualment la salvació o la ruïna de les altres criatures i del món sencer; talment que governar-se a si mateix equival a governar el regne, més encara, el món. Per altra banda, qui sap governar-se a si mateix rectament, esdevé idoni per a governar també els altres.

3.- Pau (ibid., p. 84)

Qualsevol que siguin les causes de les guerres, la pau és més important que innumbrables triomfs, i és més segura una pau certa que una victòria esperada, com també sempre és perillós de trobar-se vora el tall d'una nava i ficar-se entre el mall i

l'enclusa. Sempre s'ha de preferir la pau a la guerra, i tot s'ha de mirar de resoldre abans amb tractatives que amb armes. Perquè la guerra comença fàcilment, però difícilment s'acaba, ni està en poder del mateix l'inici i el terme d'una guerra. Llevat del cas eventual que la pau sigui totalment perillosa, i els homes de mala fe i perjurs fomentin palesament quelcom monstruós i ordeixen la nostra destrucció, i els perills que els amenacen no puguin ésser esquivats per altres remeis més suaus, aleshores, és clar, comunament s'admet que una guerra honesta haurà d'ésser preferida a una pau vergonyosa i que valdria més suportar el perill una sola vegada que no pas estar sempre amb la por al cos.

4.- Mètode ("Panàugia", capítol IX, 11, p. 35)

Avui els filòsofs només empren dos mètodes, l'analític i el sintètic. Però també el tercer, el comparatiu (que es pot anomenar sincrètic) té una esplèndida utilitat, si bé amb un advertiment: que la visió d'un objecte en si mateix és més segura que la de la imatge i que sembla més imperfecta que les altres. Tanmateix, així com després d'haver-se descobert els telescopis i els microscopis no rebutgem pas els miralls, tampoc perquè Aristòtil descobrí els mètodes científics analític i sintètic no hem pas de rebutjar l'antic, suau i deliciós mètode sincrètic. Car ens pot servir més d'una vegada, tal com a vegades són útils els miralls quan ni els telescopis ni els microscopis no ens poden prestar cap ajut, com ara quan desitges mirar-te a tu mateix o un objecte que tens al darrere, o situat fora del camp de visió. Per tant, no

rebaixem nosaltres mateixos els dons que Déu ens ha atorgat, ni ens privem de cap dels auxilis (per a veure la llum en la llum de Déu). Que tot aquest triple instrument visiu mostrat pel cel, el triple mètode, tingui la seva utilitat entre nosaltres, a fi que tinguem l'obrador ple de llum.

5.-Exhortació als savis ("Pan-nutèsia", Capítol VII, 4 9 i 11, p. 187):

Us prego, doncs, il·luminats barons, per l'esperança del segle futur, que no guardeu dintre vostre la llum de la saviesa, talment que impedi que es difongui en els altres o intenteu vanament d'impedir-ho. En efecte, ningú no pot apartar del món els raigs de sol quan s'alça en el seu fulgor; pot, això sí, produir la tenebra per a si mateix si s'amaga en llocs secrets o si acluca els ulls. ...

... És propi de la humanitat encendre amb la seva llum les llànties dels altres. ...

Doncs bé, si la llum augmenta la llum, per què no s'han d'acumular invents sobre invents, mitjançant una lloable emulació? Aquell qui t'ha precedit amb una invenció bella, no diguis que t'ha arrabassat la glòria, sinó que t'ha obert el camí perquè n'intentis de semblants. A qui li agrada d'ésser treballador, mai no li faltará matèria; davant nostre tenim encara les immenses terres desconegudes de les ciències, i a ningú, nat al cap de mil segles (com diu Sèneca), no li mancarà ocasió d'afegir-hi sempre quelcom.

6.- Llibres ("Discurs sobre els llibres", 1650, ibd., p. 200):

Quina és la causa que italians, espanyols, francesos, anglesos, belgues, etc. ens avantatgin en erudició? Quina altra sinó la que hem dit? Ells no llegeixen llibrets, sinó llibres. Ni llibres solament, sinó biblioteques senceres. I no es limiten a examinar els escriptors d'una

època; exploren total l'antiguitat i paren l'atenció sobre qualsevol cosa que apareix en algun lloc, i encara no sols en una llengua, ans en totes aquelles que poden abastar i de les quals esperen captar quelcom d'interessant. En canvi nosaltres, pusillànimes, què? Ens fallen els cinc sentits? O el poder aprehensiu de la fantasia? O el tresor de les coses, la memòria? Res d'això. Som homes semblants a ells, posseïm igualment que ells tots els dots naturals. Què és, doncs, el que ens discrimina? Únicament la diligència, que en ells és florent i que en nosaltres s'ha extingit. Ens ha abandonat l'enginy, dominats per la mandra com som. Lanceu fora, doncs, l'hoste dolent, la mandra, estimats hongaresos! Espolseu-vos la pusillanimitat! □

Professor Titular de la UIB
Departament de Filosofia

BIBLIOGRAFIA

a) Obres de Jan Amos Komensky (Comenius)

COMPLETES:

"Opera didactica omnia", Amsterdam, 1657-8. Reedició, Praga 1957

"Dilo Jana Amose Komenského"; "J.A. Comenii opera omnia", Praga, 1969, en curs de publicació.

SELECTES:

JEAN AMOS COMENIUS 1592-1670. Pages choisies, Edició i introducció de Jean Piaget, Paris, 1957, UNESCO. N'hi ha una versió en castellà (Habana, Universidad de la Habana, 1959).

OBRES SOLTES:

"Didáctica magna", versió espanyola per Saturnino López Peces, Madrid, 1952 (Segona edició ed. Reus, Madrid, 1971).

b) REVISTES:

"Acta Comeniana", Praga, Academia.

"Studia Comeniana et historica", Uhersky Brod

c) NOTA:

per una bibliografia essencial es pot consultar les pp. XXIII-VII de "J.A. COMENIUS: "CONSULTA UNIVERSAL", Eumo Editorial/Diputació de Barcelona, 1989.